

2. Introducció a Rousseau

L'optimisme sobre la naturalesa humana i la seua influència sobre el progressisme sociològic

La tradició sociològica: les aportacions dels clàssics

2n curs

Grau de Sociologia

Prof. Ernest Garcia

Universitat de València, 2015

Notes biogràfiques (1)

Rousseau va nèixer a Ginebra (Suïssa) l'any 1712. De seguida es va quedar orfe de mare. L'any 1722 son pare, rellotger, hagué d'abandonar Ginebra i deixà el seu fill a cura de la seua germana amb qui passà tres anys fins que entrà a treballar com a aprenent amb un gravador maltractador. Amb setze anys abandonà Ginebra. Durant els catorze següents, va estar en relació amb Mme. de Warens, qui el tutelà, li proporcionà una educació acurada i el va tenir com a amant; alhora va ajudar-lo en la seua afició per la música i l'inicià a la religió catòlica. En aquests anys s'educà de manera autodidacta.

Arriba a París el 1742, on va fer amistat amb Diderot i uns altres il·lustrats. Aconseguí un lloc de secretari de l'ambaixada a Venècia gràcies a les seues noves relacions. Es relacionà amb Mme. d'Épinay. Començà a conviure amb Thérèse Levasseur, qui el va acompanyar fins al final i amb la qual va tenir cinc fills, tots els quals va enviar immediatament a l'hospici.

El 1749 escrigué articles per a l'*Enciclopèdia* (sobre música). El 1750 l'Acadèmia de Dijon premià en el seu concurs anual l'obra *Discurs sobre les Ciències i les Arts*. A la qüestió "ha contribuït a la millora dels costums el progrés de les ciències i de les arts?" Rousseau va donar una resposta negativa: les ciències i les arts s'originen en els vicis, els alimenten i són l'origen de la desigualtat entre els homes. Dos anys més tard triomfà de nou amb una òpera.

El 1755 publicà el *Discurs sobre l'origen de la desigualtat entre els homes*.

Casa natal de Rousseau
40 Grand Rue, Ginebra

Diderot

Mme. De Warens et Les Charmettes

Thérèse
Levasseur

Mme d'Épinay

Hume

Notes biogràfiques (2)

Rousseau se sentí desplaçat i poc valorat a París. Tornà a fer-se protestant, probablement per conservar els seus privilegis com a ciutadà de Ginebra. Acceptà la invitació de Mme. d'Épinay i s'instal·là amb Thérèse en una petita casa de camp propietat de la seua protectora. Escrigué diverses de les seues obres més importants: la novel·la *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761) i, el 1762, *El contracte social* i *Emili o De l'educació*.

Les idees exposades en els dos llibres resulten bastant conflictives. Els il·lustrats enciclopedistes no acceptaren que Rousseau valorara l'estat natural i el sentiment per damunt de la raó i la societat. L'Església i el parlament de París l'atacaren per la seua defensa de la religió natural. El *Contracte* i l'*Emili* foren inclosos en l'Índex de llibres prohibits. Rousseau patí atacs, els seus llibres foren cremats en públic i hagué de canviar de residència més d'una vegada. Fins i tot Mme. d'Épinay, molesta per alguns comentaris sobre ella de Rousseau, trencà amb ell. Començà a escriure *Confessions*, una autobiografia.

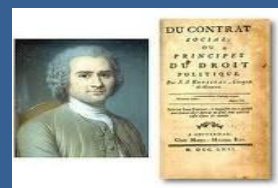
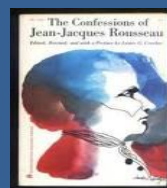
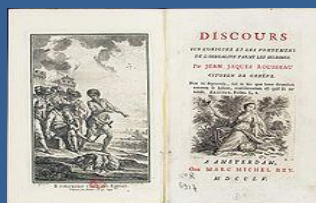
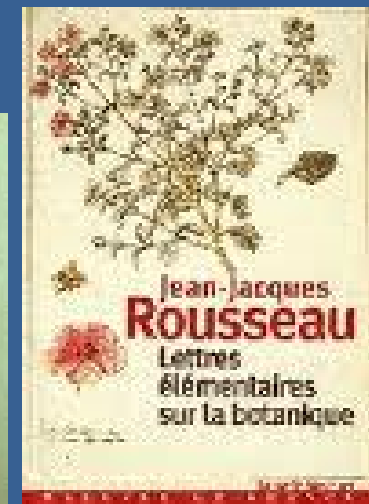
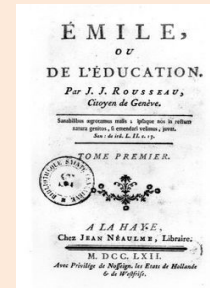
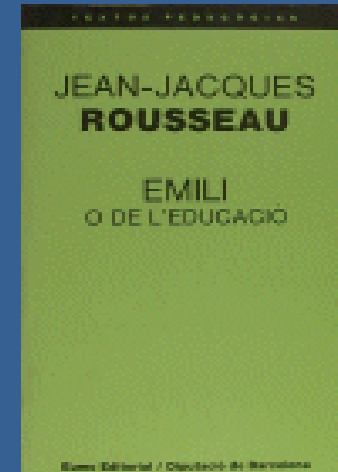
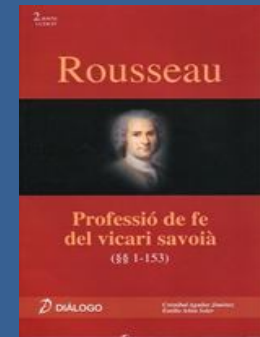
Hume, el filòsof escocès, l'acollí a sa casa el 1766 i 1767, però acabà cansant-se del seu invitat. Rousseau tornà a França, passà per diverses cases d'amics nobles i es dedicà a la botànica. El 1778, el marquès de Girardin li oferí la seua hospitalitat en una propietat d'Ermenonville on morí sobtadament.

Després de la seua mort, les idees de Rousseau tingueren un gran èxit, i exerciren una enorme influència sobre alguns dels protagonistes de la Revolució francesa. Ha mantingut una influència molt gran en el camp de la pedagogia, com a referent del contractualisme en la teoria política i com a precursor de la sociologia.

Obres

L'edició de referència per tota l'obra de Rousseau és *Œuvres complètes*, 5 vols., París, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade.

- *Projet concernant de nouveaux signes pour la musique* (1742)
- *Discours sur les sciences et les arts* (1750)
- *Le Devin du Village* (1752, òpera)
- *Discours sur l'économie politique* (1755, article per a l'Enciclopèdia de Diderot i d'Alembert)
- *Discours sur l'origine et les fondements de l'inegalité parmi les hommes* (1755)
- *Julie ou La Nouvelle Héloïse* (1761)
- *Du contrat social* (1762)
- *Émile, ou De l'éducation* (1762)
- *Les Confessions* (1765-1770)
- *Les rêveries du promeneur solitaire* (pòstum)

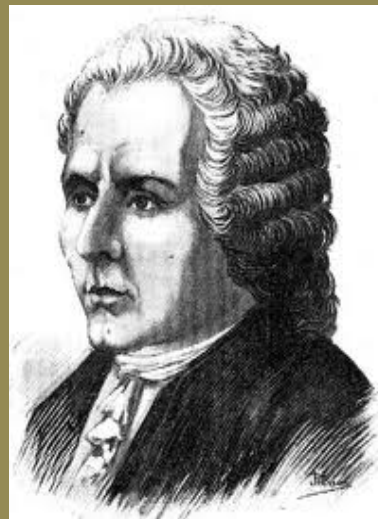
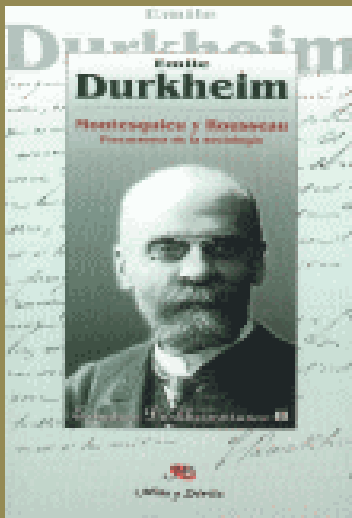

Rousseau com a precursor de la sociologia, segons Durkheim (1). El plantejament

El problema fonamental d'*El contracte social*, diu Durkheim, és el de trobar una forma d'associació o d'estat social les lleis del qual siguin compatibles amb les lleis fonamentals de l'estat de naturalesa. Cal aleshores:

- Determinar en què consisteix l'estat de naturalesa (la proximitat al qual permet jutjar el grau de perfecció de l'estat civil).
- Comprendre per què els éssers humans, en fundar les societats, s'han desviat d'aquesta condició primitiva (perquè si encara cal descobrir la forma perfecta de societat, és que totes les existents s'han desviat del model).
- Aleshores podrem examinar per què tal allunyament era innecessari, i com seria possible una nova conciliació amb l'estat natural.

[Per a Durkheim, els textos rellevants per a la sociologia són sobretot el *Discurs sobre la desigualtat* i *El contracte social*]

Rousseau com a precursor de la sociologia, segons Durkheim

(2). L'estat de naturalesa

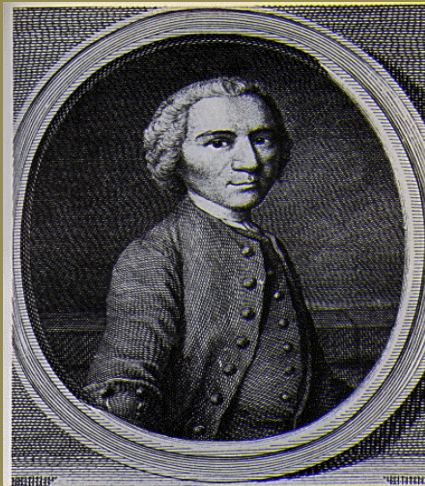
En la filosofia rousseauniana, diu Durkheim, l'estat natural no és l'anterior a la institució de les societats. L'estat natural no és cap època històrica (en el *Discurs sobre l'origen de la desigualtat* s'afirma que tal estat ja no existeix, que potser no ha existit mai i que probablement mai no existirà). L'home natural és simplement l'home fent abstracció de tot allò que deu a la vida social, reduït al que seria si sempre haguera viscut aïllat.

El problema, afegeix Durkheim, no depèn de la història, sinó de la psicologia. Són els elements que deriven directament de la constitució psicològica de l'individu els propis de l'home en el seu estat natural. Durkheim cita el *Discurs* (tot apuntant la ressemblança amb Descartes): «Comencem per deixar a banda tots els fets, per tal com no tenen a veure amb la qüestió».

En realitat, Rousseau sí que apunta un recurs a fets. La manera d'aproximar-se a una resposta passaria per:

- L'observació dels animals, que poden il·lustrar sobre el que seria una vida presocial.
- L'observació dels salvatges, sempre que no s'oblidi que són exemples imperfectes perquè sempre hi ha cultura, fins i tot en les societats més primitives.
- Una mena de dialèctica mental que projecta sobre les institucions de l'avenir els elements que «lògicament» hi haurien d'estar implicats.

Rousseau com a precursor de la sociologia, segons Durkheim (2). L'estat de naturalesa (cont.)

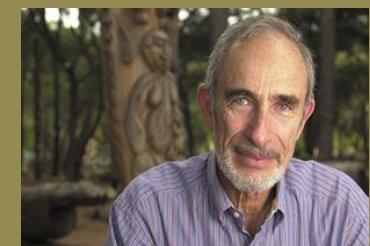
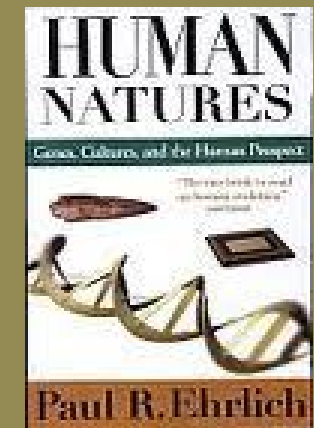
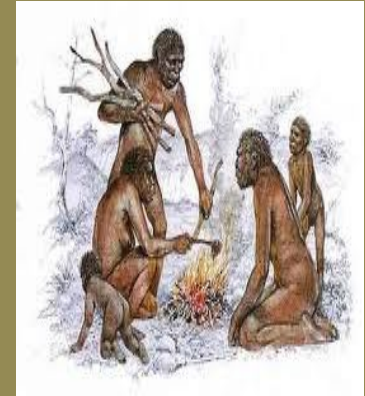
El que caracteritza l'home en estat natural és l'equilibri perfecte entre les seues necessitats i els recursos dels quals disposa. Perquè no tindrà més que desitjos físics i senzills: «Els seus desitjos no van més enllà de les necessitats físiques, els únics béns que coneix en l'univers són l'aliment, una femella i descans». I també immediats en el temps: «Els seus projectes no van més enllà del final del dia». I la natura s'encarrega de subministrar-li tot el que necessita. L'home en estat natural és, per tant, pacífic i bo (contra Hobbes). Pacífic perquè tenint tot allò que necessita no té motius d'agressió i bo perquè la pietat és anterior a la reflexió (pot veure's fins i tot en els animals). No és antisocial, hostil als altres homes, sinó més bé asocial, perquè no té cap necessitat d'unir-se i entrar en relacions amb els altres: «No és refractari a la societat, però tampoc, propens». De la mateixa manera, no és moral ni immoral, sinó amoral.

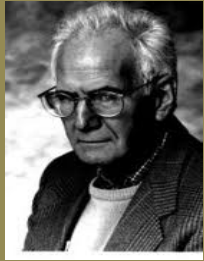
Conclou Durkheim: «Dit altrament, mentre que l'home no té relació més que amb el medi físic, totes les seues necessitats no requereixen més que l'instint i la sensació. No podria desitjar res més i les aptituds diferents que dormiten en ell no són estimulades a despertar. Així doncs, és feliç».

«Fins al Gran Salt Endavant [possibilitat per la tecnologia del paleolític superior, fa 50.000/40.000 anys, segons l'expressió de J. Diamond], la gran majoria dels grups humans probablement van ser encara de grandària petita, causat en part per la necessitat d'explotar recursos relativament dispersos. Tenint en compte el que se sap dels caçadors-recol·lectors històrics, els antropòlegs assumeixen que aquests grups locals prehistòrics poden haver estat uns 25-50 individus. Els membres del grup viatjaven junts en diverses bandes basades en una o més famílies extenses, i aquestes bandes formaven campaments nocturns. Eventualment, els grups podien expandir-se a potser 100-200 individus (...) i consistien en famílies estretament relacionades entre les quals s'intercanviaven individus per a parelles sexuals. Enllà d'aquest nivell d'organització social, poden haver-hi hagut tribus –agrupacions entre 500 i uns milers d'individus amb un mateix llenguatge i, sovint, amb un mite relatiu a la descendència d'un ancestre comú. Aquests nivells modestos d'organització social indiquen que *Homo Sapiens*, pel que fa a les predisposicions genètiques, ha de ser encara bàsicament un animal de grup petit, acostumat a viure en unitats de com a molt centenars o milers d'individus, no milions o milers de milions. Aquesta pot ser la lliçó més important que hem d'aprendre de la nostra llarga existència com a caçadors-recol·lectors» (p. 173-174).

«Les idees d'un contracte social proposades per Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau i uns altres teòrics de la primera modernitat –que la gent s'havia aplegat voluntàriament per formar societats– no haurien estat desenvolupades mai si aquells teòrics hagueren tingut l'actual comprensió evolucionista que els éssers humans i els seus ancestres primats han viscut en societat durant desenes de milions d'anys. El coneixement que avui en tenim es remunta almenys a Charles Darwin: “Si jutgem els hàbits dels salvatges i de la gran majoria dels *Quadrumanas* [primats excloent-ne els éssers humans], és molt probable que els homes primitius, i fins i tot els seus progenitors semblants als simis, visqueren en societat”.» (p. 421)

(Ehrlich, P. R.: *Human Natures: Genes, Cultures, and the Human Prospect*. Washington, Island Press, 2000.)

Robert L. Carneiro: «A Theory of the Origin of the State». *Science*, vol. 169, 21 d'agost de 1970, p. 733-738.

Durant 2 milions d'anys, els éssers humans van viure en bandes o en llogarets completament autònoms. Cap al 4.000 aC es va formar el primer estat. (Estat: unitat política autònoma que inclou moltes comunitats dins del seu territori i té un govern centralitzat amb el poder de cobrar impostos, mobilitzar homes per al treball o la guerra i decretar i aplicar lleis.)

Les teories serioses de l'estat són de dues classes: voluntaristes i coercitives. Les primeres mantenen que, en un moment determinat, alguns pobles renuncien a llur sobirania de manera espontània, racional i voluntària i s'uneixen per formar un estat. «La més coneguda d'aquestes teories és la vella teoria del Contracte Social, que s'ha associat especialment amb el nom de Rousseau. Ara sabem que un pacte així no ha estat subscrit mai per grups humans, i avui la teoria del Contracte Social no és més que una curiositat històrica.»

Teories voluntaristes vigents: l'automàtica (Gordon Childe), segons la qual l'agricultura crea un excedent i la divisió del treball; i la hidràulica (Wittfogel), segons la qual els grans sistemes de regadiu requereixen administradors.

Carneiro sosté: «Un examen acurat de la història indica que sols una teoria coercitiva pot donar compte de l'origen de l'estat. La força, no el propi interès il·lustrat, és el mecanisme a través del qual l'evolució política ha dut, pas a pas, de l'aldea autònoma a l'estat». I actualitza la tradició coercitiva afegint-hi la seua hipòtesi de la circumscripció (ecològica i/o social). Quan els vençuts no poden emigrar perquè les terres pròximes són massa inaccessibles o pobres, accepten sotmetre's. L'àmbit de contrastació de la seua hipòtesi fou la comparació entre les valls litorals del Perú i l'Amazònia.

Rousseau com a precursor de la sociologia, segons Durkheim

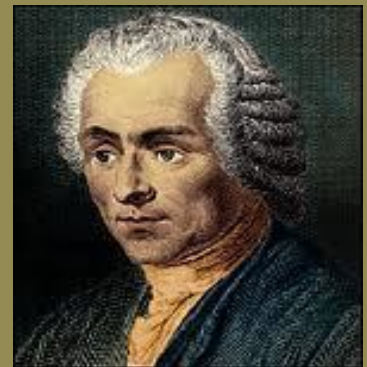
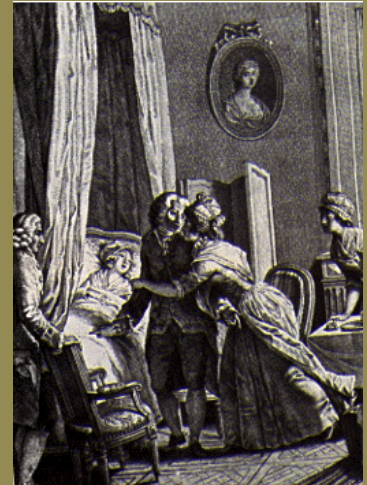
(3). L'origen de la societat

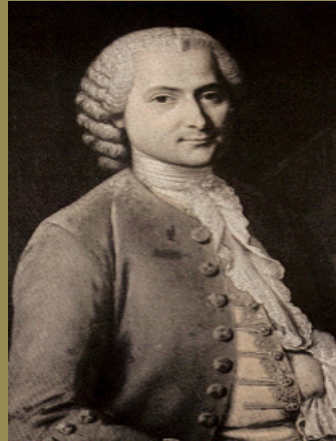
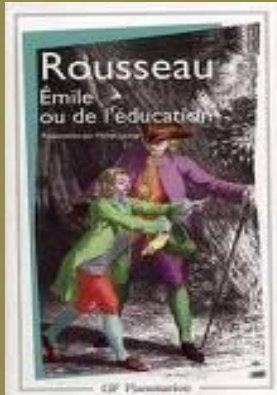
La societat només pot nàixer si l'home es veu forçat a eixir de l'estat natural. I les condicions ambientals ho determinen. Primer amb la tecnologia: «Anys estèrils, hiverns llargs i durs, estius ardents que ho consumeixen tot, els van exigir una nova indústria». Després amb l'associació: «Alliçonat per l'experiència que l'amor al benestar és l'únic motor de les accions humanes, es va trobar en situació de distingir les rares ocasions en què l'interès comú l'havia de dur a comptar amb l'assistència dels seus semblants». I, finalment, amb l'aparició de la tendència social: «S'acostumaren a aplegar-se. A força de veure's, no poden passar sense seguir veient-se».

L'agricultura donà pas a la divisió de la terra i a la propietat, i aquesta, a la desigualtat. I al conflicte i la guerra. «Així doncs l'estat de guerra no és l'origen de l'estat social, com pensava Hobbes; pel contrari, n'és l'efecte» –anota Durkheim. Els rics, que tenien més a perdre, proposen aleshores la societat; amb les paraules de Rousseau: «El projecte més reflexiu que haja entrat mai dins de l'esperit humà: el d'usar en profit propi les forces dels mateixos atacants, convertir els adversaris en defensors». I escriu Durkheim:

«Així que proposà als seus companys l'establiment de reglaments de justícia i de pau als quals tothom estaria obligat a sotmetre's, és a dir, aplegar totes les forces particulars en un poder suprem que protegira i defensara tots els membres de l'associació. Així es fundaren les lleis i els governs (...). Aquests són els orígens de l'estat civil.»

[Durkheim utilitza com a referents els textos de Rousseau sobre el contracte social, l'origen de la desigualtat i l'origen de les llengües.]

La lectura de Durkheim explora les contradiccions de Rousseau i tracta de fonamentar una interpretació menys refractària a les virtuts de l'ordre social: «S'acostuma a atribuir a Rousseau –escriu– l'opinió que la perfecció humana només era possible en l'aïllament, que en viure junts els homes estaven condemnats a corrompre's i a degenerar». Sota aquest prisma –afegeix– el contracte social esdevé incompreensible. Per tant –argumenta– des del moment en què el retorn a l'estat natural ja és impossible, un camí de perfeccionament humà a través de l'organització social, artificial, ha de ser possible. I una característica humana, la perfectibilitat, n'és el fonament. Així, Durkheim cita un passatge del discurs rousseaunià sobre la desigualtat segons el qual el que distingeix l'home de l'animal «és la facultat de perfeccionar-se, facultat que, amb l'ajuda de les circumstàncies, desenvolupa successivament totes les altres i resideix en nosaltres, tant en l'espècie com en l'individu».

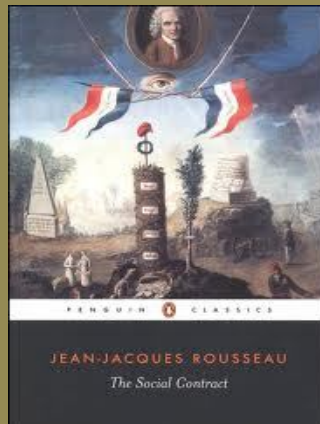
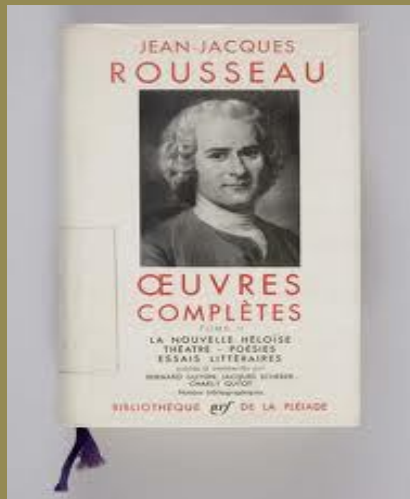
Rousseau com a precursor de la sociologia, segons Durkheim (4). El contracte social i la constitució del cos polític

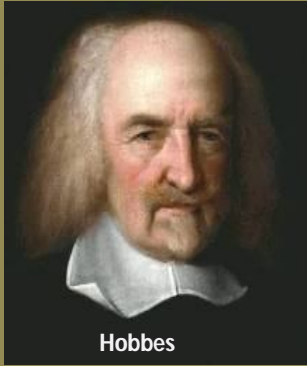
Com pot organitzar-se la societat de manera que assegure la nostra més gran felicitat i perfeccionament? Aquesta és la pregunta que la idea del contracte social tracta de respondre.

La llei del més fort no és una resposta, perquè una multitud esclavitzada a un capítost no constitueix una totalitat solidària, sinó dividida. Només hi ha un poble si els individus estan i se senten units: el veritable fonament de la societat no és la forma del poder, sinó l'acte pel qual «un poble esdevé poble». I aquest acte només pot ser una associació: «Trobar una forma d'associació que defensi i protegeixi amb tota la força comuna la persona i els béns de cada associat i gràcies a la qual cadascú, associant-se a tots, no obeeix tanmateix més que a si mateix i es manté tan lliure com abans».

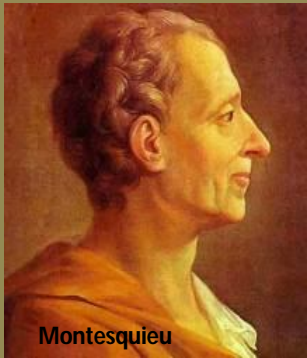
L'associació ha d'expressar-se en forma d'una llei que no respongui a cap interès particular, sinó a una voluntat general impersonal. Aleshores s'acosta a la necessitat natural (la raó i la natura es reconcilien i s'identifiquen).

La societat necessita principis «procedents de la naturalesa de les coses i fonamentats en la raó».

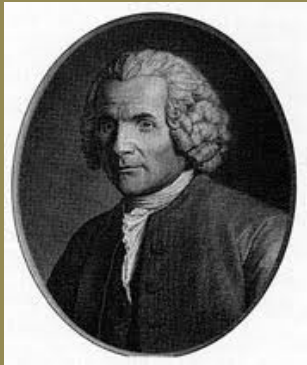

Hobbes

Montesquieu

Rousseau, segons Durkheim (resum)

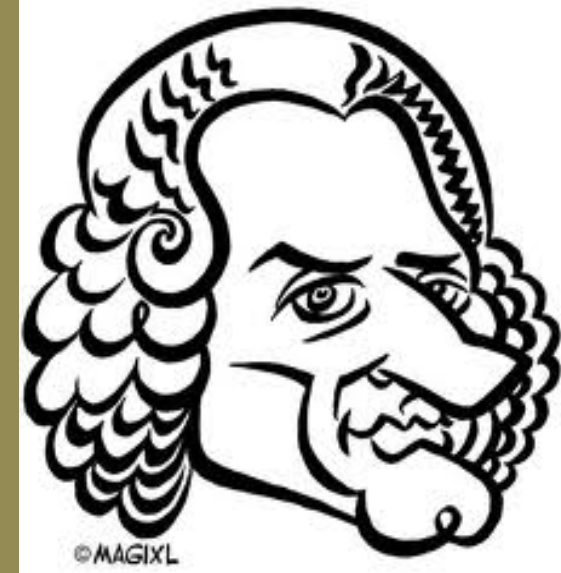
L'estat de naturalesa és una mena d'anarquia pacífica, en la qual els individus, independents els uns dels altres, depenen sols de la força abstracta de la natura. En l'estat civil la situació és la mateixa però amb una forma nova: els individus mantenen tan poques relacions com poden, però estan sotmesos a la voluntat general, una força que té la mateixa generalitat i necessitat que la natura. En l'estat natural, l'home se sotmet espontàniament a la natura perquè sent instintivament que és el millor que pot fer. En l'estat civil se sotmet també lliurement a la voluntat general perquè aquesta és obra seua i obeint-la s'obeeix a si mateix.

Durkheim afirma que el plantejament de Rousseau es distingeix dels de Montesquieu i Hobbes, sobretot, perquè remarca la necessitat de coincidència entre els interessos dels individus, llurs opinions i costums, i les lleis. «El que constitueix la base del sistema social és l'acord objectiu d'interessos, és l'estat de l'opinió, dels costums, dels hàbits; i les lleis no poden sinó expressar aquest estat de coses. I és justament per això que la voluntat general no pot estar representada per un particular. Perquè excedeix els límits d'una voluntat particular (...). L'opinió té el seu substracte natural en el tot i no en una part. Així que la preocupació de Rousseau no és tant la de donar al sobirà un poder coercitiu prou gran per doblegar les resistències com la de formar els esperits de manera tal que aquestes resistències no es manifesten.»

«L'home naix lliure, però en tots els llocs està encadenat.»
(El contracte social)

«L'ordre social no ve de la naturalesa; es fonamenta en convencions.» *(El contracte social)*

«El primer, que, havent posat tanques a un terreny, gosà dir: "això és meu" i trobà persones prou simples per creure-s'ho, va ser el veritable fundador de la societat civil. Quants crims, guerres, assassinats, misèries i horrors no hauria estalviat al gènere humà qui, arrencant les estaques i reomplint els forats, hauria cridat als seus semblants "Mireu de no escoltar aquest impostor, que us heu perdut i oblideu que els fruits són de tots, i que la terra no pertany a ningú!".» *(Discurs sobre l'origen i els fonaments de la desigualtat entre els homes)*

«L'home és bo per naturalesa.» *(Émile)*

«La naturalesa ha fet l'home feliç i bo, però la societat el corromp i el torna miserable.» *(Rousseau juge de Jean-Jacques)*

«La raó fa l'home, però el sentiment el dirigeix.» *(Julie ou La Nouvelle Héloïse)*